

ARİSTOTELES VE WITTGENSTEIN: ETİKTE İKİ YOL

Taşkıner KETENCİ*

ÖZET

Felsefenin temel disiplinlerinden biri olan etiğe ilişkin temel sorulardan biri, etiğin nesnesine ve bu nesnenin varlıksal özelliklerine ilişkindir. Etiğin nesnesinin ne olduğuna ilişkin soru, aynı zamanda etikte yürünebilecek yolları ve bu yollarda yürümenin tarzını da belirler. Bu konudaki genel kanı, etiğin “yapılması gerekeni” nesne edindiği biçimindedir. Ama etiğin nesnesinin “insanın eylemleri” olduğunu söyleyen bir yaklaşım da etik tarihi içerisinde önemli bir yer edinir. Etiğin nesnesine ilişkin bu iki temel yaklaşımın izini felsefe tarihi boyunca sürmek olanaklıdır. İşte bu çalışmada Aristoteles ve Wittgenstein’in düşüncelerinden yola çıkılarak, etiğin "eylem" hakkında bilgiler dile getiren bir alan olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Aristoteles, Etik, Eylem, Tractatus, Wittgenstein

* * *

Giriş:

Felsefenin temel disiplinlerinden biri olan etiğin yapısına ilişkin temel sorunlardan biri etiğin öncelikle bilgisel mi, yoksa doğrudan pratiğe ilişkin bir disiplin mi olduğudur. Bu soru, daha temel bir soruya, etiğin nesnesine ilişkin bir soruya yaslanır. Etiğin nesnesinin ne olduğuna ilişkin soru, aynı zamanda etikte yürünebilecek yolları ve bu yollarda yürümenin tarzını da belirler. Bu konudaki genel kanı, etiğin “yapılması gerekeni” nesne edindiği biçimindedir. Ama etiğin nesnesinin “insanın eylemleri” olduğunu söyleyen bir yaklaşım da etik tarihi içerisinde önemli bir yer edinir. Etiğin nesnesine ilişkin bu iki temel yaklaşımın izini felsefe tarihi boyunca sürmek olanaklıdır. Kuşkusuz her çağ, bu sempozyumun çağrı mektubunda da belirtildiği gibi, içinde yaşadığı sorunlar karşısında felsefedeki yanıtları yeniden üretir. Bu olgu, etikten beklentilerin yapısı için de doğrudur. Bu çalışmada, Aristoteles ve Wittgenstein’in düşüncelerinden hareket edilerek etiğin nesnesi hakkındaki tartışmaya bir katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

a) Wittgenstein

20. yüzyılın hemen başlarında Russel, Frege ve Moore’un çalışmalarıyla “yeni” bir felsefe yapma tarzı, “dil”e odaklanan bir felsefe anlayışı ortaya çıkar. Moore ve Russel’in düşüncelerinden etkilenen

□ Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

Wittgenstein da, *Tractatus Logico-Philosophicus*¹ adlı kitabıyla dile odaklanan bu yaklaşımın içinde yer alır.

Dile odaklanan araştırmaların temel kabulü bütün dillerin ortak bir yapısı olduğudur. Wittgenstein da *Tractatus*'ta bütün dillerin yüzeyde zorunlu olarak görünmeyebilen, ama felsefi çözümlemeyle ortaya çıkarılabilecek, eşbiçimsel mantıksal yapı taşıdıklarını savunur². *Tractatus*'un amacı şudur: Dilin yapısının ve sınırlarının belirlenebilmesi için dil aracılığıyla dilin doğasının özünü açığa çıkartmak ve betimlemek. Bu noktada *Tractatus* kapsam ve amaç bakımından Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'sinde ele aldığı sorunla ve bu soruna verilen yanıtla benzerlikler gösterir. Kant akıldan hareket ederek deney dünyası hakkındaki bilginin sınırlarını araştırırken; Wittgenstein ise dilden hareket ederek olgu dünyasına ilişkin söylemin sınırlarını araştırır. Bu sınır, söylenebilecek olanın sınırını belirlemekle pozitif, söylenemeyecek olanın sınırını belirlemekle de negatif bir görev üstlenir. Dilin sınırlarının içinde kalan söylenebilecek olanı da dilin sınırlarının dışında kalan söylenemeyecek olanı da belirleyen, dilin kendi iç doğasıdır. Ona göre bir tümcenin anlamlı olması, bu sınırın içinde kalmasıyla olanaklıdır. Sınırın ötesi hakkındaki tümceler ise, yanlış bile değil, yalnızca anlamsızdırlar.

Böylece her tümcenin “doğru” olması söz konusu değildir. Bize bir şey söyleyen tümcelerin doğruluğu gösterdikleri şeylere bağlıdır. Çünkü bir tümcenin anlamı dünyaya ilişkin bir özelliği yansıtmamasına bağlıdır. Doğruluk ya da yanlışlık gerçeklikle kurulan bu bağlantıya ilişkindir. Wittgenstein'in ifadesiyle, “bir tasarımın doğru ya da yanlış olduğunu bilmek için onu gerçeklikle karşılaştırmamız gerekir”³. Böyle bir doğruluk kuramına dayanan Wittgenstein için tümce olgu bağlamlarını mantıksal olarak resmeder: Ancak gerçekliği resmettiği için tümce doğru ya da yanlış olabilir. Böylece bir tümce “onunla öyle olduğunu söylediğimiz durum öyle ise doğrudur”⁴. Gerçeklik ancak dilde yansıtıldığı kadarıyla Wittgenstein'in konusu olur.

Genel olarak felsefeye bu doğruluk görüşü çerçevesinden bakan Wittgenstein'in bu düşünceleri, etiğin günümüzde hem felsefeciler hem de felsefeden beklentileri olanlar nezdinde kazandığı güncellik düşünüldüğünde özellikle ilgi çekici bir hal alıyor.

Wittgenstein'a göre

¹ Wittgenstein, Ludwig, TRACTATUS Logico-Philosophicus, (Çev: Oruç Aruoba), B.F.S. Yayınları, İstanbul 1985

² Wittgenstein ikinci döneminde ise, bütün dillerin ortak bir yapısı olduğu düşüncesini bir yana bırakarak “dil oyunları” kavramıyla bağlantılı “çeşitliliği” ön plana çıkartır. Dilde ortak bir öz yoktur, varsa bile bu, dilin değişik biçimleri arasındaki bağları açıklamayan “asgari” bir özdür.

³ Wittgenstein, a.g.e., 1985, önerme 2.223.

⁴ Wittgenstein, a.g.e., 1985, önerme 4.062.

“6.41 Dünyanın anlamı dünyanın dışında yatsa gerek. Dünyanın içinde her şey nasılsa öyledir, her şey nasıl olup-bitiyorsa öyle olup-biter; içinde hiçbir değer yoktur –olsaydı bile, hiçbir değer taşımazdı.

Değer taşıyan bir değer varsa, bütün olup-bitmenin, öyle olmanın dışında yatsa gerek. Çünkü olup-bitme, öyle olma, rastlantısaldır.

Onu rastlantısal-olmayan kılan, dünyanın içinde yatamaz, çünkü öyle olsaydı, bu da yeniden rastlantısal olurdu.

Bu, dünyanın dışında yatsa gerek

6.42 Bu yüzden etikte hiçbir tümce bulunamaz.

Tümceler hiçbir yüksek şeyi dile getiremezler.

6.421 Açık ki, Etik söylenmeye gelmez.

Etik aşkıdır”

“6.422 ‘...malısın’ biçiminde bir etik yasa ortaya konunca, akla ilk gelen şudur: Ya yapmazsam? Oysa açık ki, alışılmış anlamda ödek ve ödül⁵ ile Etiğin bir alış-verişi olamaz.”

Wittgenstein bu düşünceleriyle etiğin nesnesini, dilin sınırlarının dışında bulunan “söylenemez”, ama “gösterilebilir”⁶ bir alana yerleştiriyor. Felsefe, böylelikle, yapması gerekeni, yani “...düşünülemez olanı içinden, düşünülebilir olanla sınırlandırma”⁷ işini yaparak “... söylenemez olanı imler”⁸.

Wittgenstein’in Tractatus’u da Kant’ın sınırlar üzerine yürüttüğü araştırmasının vardığı sonucu çağırıştırır: Wittgenstein etik ve estetik alana ilişkin hakikatleri söylemin bir parçası haline de getirmeksizin, söylemin içinde tutar. Hakkında söz söylenemeyecek olan şey, etik olan, “alışılmış anlam”ların dışındadır; etiğin, estetiğin ve dinin, dilin olanaklarının ötesinde olduklarına işaret edilebilir. Böylece etik, estetik ve din, Wittgenstein’in sisteminde önemli bir yere sahip olur, ama dile getirilemez bir alan olarak kalırlar. Wittgenstein etik, estetik ve dini, olgu söyleminin sınırdaş parçası haline getirirken, onları, daha sonra Viyana Çevresi filozoflarının yaptığı gibi, dışlamaz, aksine, koruma altına alır. Etik, estetik ve din hakkında “susmak gerektiği” sonucu, onların olgusal bir anlam taşımadıkları, dünyada temellenmedikleri anlamına gelir. Bu üç temel insansal alanı dilin, yani olgu dünyasının alanı dışına çıkarmak, bunlar hakkında “susmak gerektiği” sonucuna varmak, bu alanları anlaşılabilir olarak mahkum etmek değildir. Tam aksine onların evrenin yapısından farklı bir yapıya sahip olduklarını göstererek, bu insansal olguları anlamak yönünde bir adım atmaktır.

⁵ *Strafe und Lohn*

⁶ Wittgenstein, a.g.e., 1985, önerme 4.1212.

⁷ Wittgenstein, a.g.e., 1985, önerme 4.115.

⁸ Wittgenstein, a.g.e., 1985, önerme 4.115.

İşte, tam da söylenebilir olanla gösterilebilir olanın sınır noktası üzerinde etik ve mantık kesişir. Etik ve mantık böylece, birbirlerinden ayrılmaz bir bütün oluştururlar. Bu noktada Russell'ın anlattığı bir öykü, Wittgenstein'in düşüncelerini izlemekte bize yol gösterici olabilir: “Genç öğrencisi Wittgenstein, gecenin geç vakitlerinde gelip, saatlerce hiçbir şey söylemeden, bir aşağı bir yukarı odasını arşınlamayı adet haline getirmiş. Russell, öğrencisinin ‘çılgın dehası’ndan ürktüğünden (“biliyordum ki her an gidip intihar edebilirdi”), sabırla beklermiş. Bir gün, dayanamamış, biraz esprili, havayı yumuşatmak için, “Ne o Wittgenstein, mantığı mı düşünüyorsun, günahlarını mı?” demiş?; Wittgenstein, gayet ciddi bir sesle, “İkisini de” yanıtını vererek, arşınlamasını sürdürmüştü. Paralel bir bağlamı 1.8.1916 tarihli günlük notunda da bulabiliriz: “Din –bilim– ve sanat, yaşamımın biricikliğinin bilincinden kaynaklanırlar yalnızca.”

Böylece, tam da bu noktada *Tractatus* bir kez daha Kant'ın Saf Aklın Eleştirisi ile aynı yola çıkar: Saf Aklın Eleştirisi epistemolojik bir kaygıyla aklın sınırlarını araştırarak, etik bir son noktaya varır. *Tractatus* da benzeri bir yoldan giderek, –ama bu kez aklın değil de dilin sınırlarını araştırarak– etik bir son noktaya varır: *Tractatus*'un bir bütün olarak “anlamı” varsa, bu anlam metnin tek tek cümlelerinde değil de, bütünlüğünde saklıysa, bu “etik bir anlamdır”⁹: “Bu şu demektir: Sorun, söylenemez olanı göstermektir; ama öyle bir biçimde ki, söylenen üzerine bir şey söylenmesin —ama tabii, bir kitap yazıldığına göre, bunu yapmak için elde söylenenlerden başka kullanacak bir şey yoktur!”¹⁰ Böylece “*Tractatus*, bütün olanaklı olgular üzerine, kendisi olgusal olmadığı için gerçekte söylenemeyen, ancak olgular dünyası yolundan geçerek açıklıkla kavranabilen bir şeyi söyleme girişimi”¹¹ halini alır.

Wittgenstein'in TLP'si 7 önermeden oluşur.

1. Dünya, olduğu gibi olan her şeydir.
2. Olduğu gibi olan, olgu, olgu bağlamlarının öyle olmasıdır.
3. Olguların mantıksal tasarımı düşüncedir.
4. Düşünce anlamlı tümcedir.
5. Tümce, temel tümcelerin doğruluk işlevidir
(Temel tümce kendi kendisinin doğruluk işlevidir)
6. Doğruluk işlevinin genel biçimi şudur: $[\bar{p}, \bar{\xi}, N(\bar{\xi})]$
7. Üzerine konuşulamayan konusunda susmalı.

⁹ Oruç Aruoba. *Nesnenin Bağlantsallığı Sorunu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. s. 99.

¹⁰ Aruoba, a.g.e., s. 100.

¹¹ Pears, David. *Wittgenstein* (Çev:Arda Denkel), Afa, 1985, İstanbul. s.91.

(Wovon man nicht sprechen kann, darüber muss man schweigen)

Bu yedi ana tümcenin altısı “dır” (ist) koşacı ile biter. Ama yedinci tümce bir gereklilik dile getirir. 7. tümce, dile getirilemeyecek olanın olduğunu dile getirir. Bu, dile getirilemez olanın gösterildiği andır. Burada Wittgenstein’in yürüdüğü yolu, Oruç Aruoba şöyle anlatır: “Söyledikleri yoluyla ‘söylemek’ istediğini değil, söyledikleri yoluyla, söylemediklerini göstermek. ... Wittgenstein’in bununla söylemek istediği şudur: Söylenemeyen şeyler arasında olup, din, ahlak ve estetik gibi, onu söze dökmeyi bile denemedikleri, felsefe gibi söze dökmeyi denemiş olduklarından daha önemlidir¹².

6.422 numaralı tümce (“...malısın” biçiminde bir etik yasa ortaya konunca, akla ilk gelen şudur: Ya yapmazsam? Oysa açık ki, alışılmış anlamda ödek ve ödül ile Etiğin bir alış-verişi olamaz.”) merkeze alınarak bakıldığında, Wittgenstein’in etiğin konusundan “gerekliliği” (“yapılması gerekeni”) anladığı düşünülebilir. Yapılması gereken hali hazırda mevcut olmadığından, nesne de edinilemez. Nesne edinilemeyen bir şey hakkında önermeler dile getirilemeyeceğinden, etik olan da “söylenmeye gelmez” bir hal alır. Çünkü hem doğa bilimlerinin hem de felsefenin ortak ödevi “söylenebilir olandan, yani doğa bilimi tümcelerinden –yani felsefeyle hiçbir ilgisi olmayan bir şeyden– başka bir şey söylememek, sonra her seferinde de, başka birisi doğaötesi birşey söylemeye kalkıştığında, ona tümcelerindeki belirli imlere hiçbir imlem bağlanmamış olduğunu göstermek”tir¹³. Bu noktada Wittgenstein’in düşüncelerine bakılırsa, Felsefenin bir dalı olan etik, nesne edindiği şey gereği, dünyaya ilişkin yargılar vermez. Hatta, ona göre, etiği ve estetiği bilgisel bir disiplin olarak saymak, bir yanılgıdır, dile getirilemez olanı dile getirmeye çalışma etkinliğini bir de bilgisel saymaktır.

Etikten, eylem hakkında bilgiler ortaya koyan, doğru ve değerli eylemin bilgisini ve nerede temellendiğini gösteren bir felsefe disiplini değil de, “yapılması gerekenin” bilimi anlaşıldığında, Wittgenstein’in vardığı sonuç çok da anlaşılmasa görünmüyor. Ama felsefede bilgisel bir yaklaşımla eylemi konu edinen filozoflar da vardır. Söz gelişi Aristoteles, felsefenin bir disiplini olarak etiğin ne hakkında olduğu konusunda – dolayısıyla etiğin ne olduğu konusunda da– bize Wittgenstein’den daha farklı bir yol çizer.

¹² Belki de Heidegger’in Varlık ve Zaman’ın ikinci cildini hiçbir zaman yazmamış olması gibi, Tractatus’un ikinci cildi de yazılmamış, yalnızca ‘gösterilmiş’ olarak kalmıştır.

¹³ Wittgenstein, a.g.e., 1985, önerme 6.53.

b) Aristoteles

Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*'te yaptığı işi “insanca şeyler konusunda felsefe” (*hê peri ta anthrôpeia philosophia*) olarak adlandırır¹⁴. Bu araştırmanın yürüyebileceği iki yol vardır: “Ya genel olarak bilinenlerden ya da bizim bildiklerimizden yola çıkmak gerekir”¹⁵. Aristoteles bizim bildiklerimizi temel alır, böylece *Nikomakhos'a Etik*, ilklere doğru giden değil, ilklerden yola çıkan bir araştırmadır. “İlk ise, olandır”¹⁶. Aristoteles'in nesne edindiği “ilk olan”, “insanlarla ilişkilerimizde eylemde bulunurken”¹⁷ olup bitenlerdir. Böylece Aristoteles ilişkide eylemin neliğinin aydınlatılmasının yolunun nasıl olanaklı olduğunu çizer.

Etiğin nesnesi olarak, “olan” bir şeyi kabul etmek, Wittgenstein'in yürüdüğü yoldan farklı bir yolda yürümek demektir. Etiğin nesnesi dünyaya ilişkin, olguya ilişkin söylemin içindedir, *meta ta fizika*'ya ait bir nesne değildir¹⁸. Çünkü yapılması gerekeni değil, olanı nesne edinir. Etik, salt kuramsal kaygılar güden, insanın yapısından kaynaklanan bir “bilme isteği”nin ürünü değildir. Etikte yer alan bütün temellendirmeler “yaşamda yapılanlar” a dayanır. Bu temellendirmelerin amacı da “eylemdir”; yani birileri yaşamda bir şeyler yaparken onlara doğru bilgilerle kılavuzluk etmektir. Aristoteles bu noktada, çağımızda “sosyal bilim” adı verilen disiplinlerin epistemolojik konumunun günümüzde “doğa bilimi” olarak adlandırılan disiplinlerin konumundan farkını göstermek amacıyla bir uyarıda bulunmayı ihmal etmez: Bu türden nesnelere söz konusu olduğunda “kesinliği her şeyde aynı şekilde aramamak, her bir şeyde konu edinilenin özelliğine göre ve o araştırmaya uygun düştüğü kadarıyla aramak gerekir. Aristoteles bu tümcesi ile, insansal konular hakkındaki bilgilerin her zaman tamamlanmaya açık olduğunu, bu durumun bir görelilik değil, fizik-matematik sınırlamaları aşan insan olgusunun bir özelliği olduğunu anlatır¹⁹.

Sizlere uzun uzun *Nikomakhos'a Etik*'i çözümlmeye girişmeyeceğim. Ama bu kitaptan Aristoteles'in bazı tümcelerini alarak ne söylemek istediğimi biraz daha açık hale getirmeyi deneyeceğim.

¹⁴ Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*, (Çev: Saffet Babür), Ayraç Yayınevi, 1997, Ankara. 1181b 15.

¹⁵ Aristoteles, a.g.e., 1095b 5.

¹⁶ Aristoteles, a.g.e., 1095b 5

¹⁷ Aristoteles, a.g.e., 1103b15

¹⁸ Burada Aristoteles'in olan bir şeyi nesne edinmesine vurgu yapılması, etiği, Ayer'in savunduğu gibi, psikolojiye ya da sosyolojiye indirgemek anlamına gelmez; etik sorunları ele almanın yollarından *yalnızca birine* işaret eder.

¹⁹ Aristoteles'in söylediklerini, onun belki de hiçbir zaman söyleyemeyeceği bir biçime sokarsak, felsefe, her bir çağda, o çağa özgü soruları ve yanıtlarıyla “insanı” yeniden tanımamızı sağlar.

- I. Karakter erdemleri “öğrenip yapmamız gereken şeyler” arasındadır²⁰. Yani “Karakter erdemlerinden hiçbiri bizde doğa vergisi bulunmaz; çünkü doğal olarak bir özelliğe sahip olan hiçbir şey başka türlü bir alışkanlık edinemez, örneğin doğal olarak aşağı doğru giden bir taş, biri onu binlerce kez yukarı atarak alıştırmaya çalışsa bile, taş yukarı doğru gitmeye alışamaz... Demek ki, erdemler ne doğal olarak ne de doğaya aykırı olarak edinilir; onları edinebilecek doğal bir yapımız vardır, alışkanlıkla da onları tam olarak geliştiririz. Bunların olanaklarını daha önce taşıyoruz, daha sonra da etkinlikleri gerçekleştiriyoruz...”²¹
- II. “Biz şu ya da bu kaniya sahip olmakla değil, iyi ya da kötü şeyleri tercih etmekle belirli nitelikte kişiler oluruz”²²
- III. “Eylemde bulunanlar hep duruma bakmalı”²³... [söz gelişi] “Nasıl, kime karşı, neden ve ne kadar süreyle öfkelenmek gerektiğini bulmak kolay değil”²⁴ ve aynı bağlam için “eylemde bulunanlar hep duruma bakmalı”²⁵.

Aristoteles’in burada ele alınan önermeleri tam da Wittgenstein’in “anlamalı” kabul etmek zorunda kalacağı, olguya ilişkin söylemin içinde yer alan, dünyaya ait bir şeyi ‘resmeden’ önermelerdir. İlk grup tümce, insanın bir olanaklar varlığı olduğunu, kimsenin doğası gereği belirli bir nitelikte dünyaya gelmediğini resmeder. İkinci tümce, belirli nitelikte kişiler olmamızın, benzeri yapıdaki tercihlerimizle ortaya çıkabileceğini resmeder. “Biz” nasıl nitelikte kişiler olacağımızı, bizim için olanaklı olan şeyler arasında bilinçli seçimler yaparak, tercihlerimizle belirleriz. Üçüncü tümce ise, “doğru” ya da “değerli” eylemin olanağının tek tek durumların doğru değerlendirilmesinden geçtiğini resmeder. Yani tek tek durumların kendine özgülüğünü göz ardı ederek, hazır kalıplara dayalı olarak eylemde bulunmak bizi her zaman “yapılması gereken”e götürmeyebilir.

Aristoteles etiğin nesnesi olarak dünyaya ilişkin bir şeyi, ilişkide eylemi nesne edinerek felsefenin temel disiplinlerinden biri olarak etiğe çok önemli bir program, Kuçuradi’nin “ontolojik yaklaşım” adını verdiği bir program önerir. Eyleyen bir varlık olarak insanı konu edinmenin doğru yolu, insanın varlıksal özelliklerini göz önünde bulundurmakla olanaklıdır. Aristoteles etiğiyle bize ne yapmamız gerektiğini söylemez. Ama, Aristoteles, bir eylemin ancak hangi yapıda olursa doğru eylem olabileceğine ilişkin sorunun yanıtlanmasında dayanılabilecek bir

²⁰ Aristoteles, a.g.e., 1103a 30.

²¹ Aristoteles, a.g.e., 1103a 17-28.

²² Aristoteles, a.g.e., 1112a 5.

²³ Aristoteles, a.g.e., 1104a 10.

²⁴ Aristoteles, a.g.e., 1109b 15.

²⁵ Aristoteles, a.g.e., 1104a 6-10.

program verir. İşte bu programla Aristoteles olguya ilişkin söylemin sınırları içinde kalarak “etik” yapar. Böylece Wittgenstein’in bir tür mistik deneyim alanı olarak “gösterdiği” etik alan, felsefenin hakkında susmak zorunda olduğu değil, tam aksine hakkında konuşmak zorunda olduğu bir alan haline gelir. Çünkü bizim için birincil olan şey, – Aristoteles’in ifadesiyle– “insanlarla ilişkilerimiz”dir. “İlişkide eylem”in yapısını aydınlatmak, etik bakımından “doğru”, “yanlış” ve “değerli” eylemin yapısını aydınlatmak anlamına gelir ve bilgisel bir etkinliktir. Bu bilgi ise, bize tek tek durumlarda ne yapmamız gerektiğini söylemez, ancak *hangi tarzda* eylemde bulunulursa, eylemin doğru ya da değerli olabileceğinin bilgisini verir. Dolayısıyla, Aristoteles’in izinden giderek söylenecek olursa, “yapılması gereken”in tek tek durumlar için her kezinde yeniden bulunması, eyleyen tarafından yeniden üretilmesi *gerekir*. Her bir tek durum için geçerli olan ve eyleyenden bağımsız olarak eylemden önce mevcut bulunan bir “yapılması gereken”, tam da Wittgenstein’in düşündüğü gibi, ele alınması olanaksız bir nesnedir. Ancak bu olanaksızlığı söylemek de etik bir bilgi dile getirmektir.

Aristoteles ve Wittgenstein düşünceleriyle etikte bize iki farklı yoldan yürüme olanağı sunarlar.

* * *

(Aristotle and Wittgenstein: Two Ways in Ethics)

ABSTRACT

The fundamental question about ethics, which is one of the main disciplines of philosophy, is on the object of ethics and on the ontological characteristics of this object. The question about what the object of ethics is, determines, at the same time, the roads that can be walked in ethics and the ways of walking in these roads. According to common opinion on this subject, the object of ethics is “whatever that is ought to be done”. However, another approach, which states that the object of ethics is “the acts of humans”, has also an important place in the history of ethics. It is possible to follow the tracks of these two main approaches of ethics throughout the history of philosophy. The aim of this paper is to show that ethics primarily is a discipline that proposes knowledge about human acts by an investigation of Wittgenstein’s and Aristotle’s views of ethics.

Key Words: Aristotle, Ethics, Action, Tractatus, Wittgenstein

Kaynakça

ARİSTOTELES. *Nikomakhos’a Etik*, (Çev: Saffet Babür), Ayraç Yayınevi, 1997, Ankara

- ARUOBA, Oruç. *Nesnenin Bağlantsallığı Sorunu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KUÇURADI, Ioanna, “Aristoteles ve Ontolojik Yaklaşım” (Çağın Arasında), Ayraç Yayınları, 1997, Ankara,
- PEARS, David. *Wittgenstein* (Çev:Arda Denkel), Afa, 1985, İstanbul
- PIEPER, Annemarie. *Etiğe Giriş* (Çev:Veysel Atayman-Gönül Sezer), Ayrıntı Yayınları, 1999, İstanbul
- WITTGENSTEİN, Ludwig. *Tractatus:Logico-Philosophicus*, (Çeviren : Oruç Aruoba), Bilim / Felsefe / Sanat Yayınları, 1985, Ankara.